

KÜRT MESELESİNİ DÖNÜŞTÜRMEDE TOPLUMSAL MUTABAKAT İHTİYACI: NEDEN, NASIL, KİMLE?

Ayşe Betül Çelik

Uzun süren çatışmalı süreçler, hem direkt hem de yapısal şiddetin¹ bir sonucu olarak ortaya çıkarlar ve bu iki tür şiddet, çatışma süreci ile beslenerek büyür. Dolayısıyla, barış bir yandan direkt şiddetin durdurulmasını gerektirirken bir yandan ve asıl olarak ise çatışmanın tekrar yaşanılmasına sebep olabilecek çatışmanın kökenindeki yapısal şiddeti ortadan kaldırmalıdır. Bu hem kısa vadede hem de uzun vadede ve çok katmanlı olarak düşünülmesi gereken bir plan olmalıdır. Kürt Meselesinde şu ana kadar “barış” adına yapılan çalışmalar ne yazık ki bu çok katmanlı meseleye bu şekilde yaklaşmamıştır. Dahası, Kürt Meselesindeki çoğu adım anaysal haklar, ekonomik gelişme ve müzakereler eksenine sıkışmış, toplumsal barışın sağlanması ve kalıcı kılınması için gerekli toplumsal zeminin hazırlanması ve yapısal şiddetin ortadan kaldırılması için çok da çaba sarf edilmemiştir.

Bu yazıda, Kürt Meselesinin çözümünde direkt şiddetin ortadan kaldırılması için müzakereler ve yasal değişimlerin yanında, yapısal şiddetin kaynaklarının ortadan kaldırılması ve uzun süren çatışmalı dönemin getirdiği toplumsal kutuplaşmanın aşılmasının da barışın inşası ve kalıcılığı açısından önemli olduğu tartışılacaktır. Çok katmanlı bu meselenin dönüştürülmesinde çeşitli toplumsal mutabakat yöntemleri kullanmak ve her yöntemle değişik sorunlardan birine yanıt bulmak gerekmektedir. Bu yazı bu yöntemlerin gerekliliği, nasıl ve kimler tarafından yapılması gerektiğini detaylı bir biçimde anlatacaktır.

Etnik Çatışmalar ve Toplumsal Sonuçları:

Çatışmalı süreçler, bireysel, gruplararası ve toplumsal boyutlarda ve çok katmanlı yaralar açar. Dolayısıyla herhangi bir barış projesi sadece belli seviyede ve “iki tarafı” kapsayan bir proje olarak görülemez. Öncelikle çatışmaya taraf olan kesimler homojen değildir ve çatışmadan farklı etkilenmiş değişik aktörleri barındırırlar. Uzun soluklu barış projeleri en başta tüm bu kesimlerin saptanması ve bir şekilde sürece dahil edilmesini gerektirir. İkincisi, barış projesi değişik katmanlar için (bireler arası, gruplararası ve birey-devlet arası) değişik projelerle farklı aktörleri bir araya getiren çalışmalar üretmelidir.

Çatışmanın şiddet içeren koşullarının, sadece bireyler için değil, toplumun geneli için de çok ciddi psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve politik sonuçları vardır. Bu sonuçları barışçıl yaşama

¹ Johan Galtung tarafından literatüre sokulan bu iki tür şiddetten direkt olanı, kişinin bedensel bütünlüğüne yönelik öldürme, gasp, işkence, tecavüz gibi şiddet formlarından bahsederken yapısal şiddette kişilerin ya da grupların kendi potansiyellerinde hayatlarını devam ettirebilecek kaynaklara ulaşmanın önünün kesilmesinden bahsediyoruz (Johan Galtung “Violence, Peace and Peace Research,” Journal of Peace Research, Cilt 6, No 3, 1969, s. 167-191). Dolayısıyla yapısal şiddet içerisinde fakirlik, ırkçılık, cinsiyetçilik gibi kimlikler üzerinden bazı grupların ayrımcılığa uğraması kadar toplumsal kaynakların bireylerin hakettikleri düzeyde yaşamaları için seferber edilmediği/edilemediği durumlar da sayılabilir.

dönüştürecek çalışmalardan bahsetmeden önce uzun süren etnik çatışmaların ne tür bireysel, gruplar arası ve toplumsal sonuçları olduğunu irdeleyelim.

Etnik çatışmaların toplumlarca farkedilen en bariz sonuçları ekonomik ve siyasi boyutlarıdır. Uzun süren çatışmalar genelde azınlıklara yöneltilen insan hakları ihlallerinin artmasına ve azınlıkların siyasi ve sosyal haklarının kısıtlanmasına yol açar. Aslında çoğu zaman çatışma ve bu tür ihlaller bir kısır döngü yaratır. Etnik azınlıklar çatışma öncesi bu ihlâl ve kısıtlamaları yaşadıkları için başkaldırabilir, sonrasında daha yoğun ihlaller ve kısıtlamalarla karşılaşabilir. İhlal ve kısıtlamalar, ister neden ister sonuç olsunlar, etnik çatışmaların barışçıl yaşama biçimlerine dönüştürülmesinde ana tartışma alanlarını oluştururlar. Çünkü amaç ilk başta yaşanan şiddet ortamının durdurulmasıdır. Bu yüzden de barış anlaşmaları siyasi haklar, seçimler, gerillanın topluma yeniden eklemlenmesi, yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü ve çatışma yaşanmış yerlerde sosyal ve ekonomik hayatın canlandırılması üzerine yoğunlaşırlar.

Amerika'daki Kroc Enstitüsü Barış Anlaşmaları Matrisi²'ne göre 1989'dan bu yana dünyada toplam 35 iç savaş sonrası imzalanmış barış anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmalar yaklaşık 51 farklı hüküm içermektedirler. Bunlardan biri hariç hepsi içinde silahsızlanma, terhis, topluma entegrasyon (DDR- *disarmament, demobilization, and reintegration*) ve taburların geri çekilmesi konularından bir veya birkaçına ait hükümler barındırmakta, yine büyük kesimi ise (32 tanesi) bir çeşit siyasi güç dağılımı modeli (örneğin federasyon, v.b.), anayasal değişiklikler, kendi geleceğini tayin hakkı ve/veya azınlık haklarının koruma altına alınmasına dair şartlar içermektedir. Elbetteki bu konular çatışmaların durdurulması ve bir daha yaşanmasının engellenmesi açısından en acil ve önemli konulardır. Bir o kadar önemli fakat pek sık göz ardı edilen ise toplumsal mutabakat yani birbirine karşı şiddet ve nefret yaşamış toplumların tekrar nasıl bir arada gelecek tasavvur edecekleri konusudur. Toplumsal mutabakat sözkonusu olduğunda bu anlaşmaların çoğunda görülen hakikatın ortaya çıkarılması ve adaletin sağlanmasına dair hükümlerdir. Bu hükümler de yukarda sözü edilen direkt şiddetin sonlandırılması ve yeni siyasi modellerin oluşturulmasına kıyasla çok daha az tartışılmış ve üzerinde anlaşılmış barış anlaşmaları maddeleridir. Bahsi geçen 35 anlaşmadan sadece 12 tanesi içinde bir çeşit hakikat ve adalet komisyonları kurulması hükmü vardır. Öte yandan sadece 7si etnik gruplar arası ve/veya etnik grup-devlet arası ilişkileri düzenleyici maddeler içermektedir. Bu veriler göstermektedir ki çatışmaların sona erdirilmesinde çoğunlukla vurgu direkt şiddetin sona erdirilmesidir; barış anlaşmaları çoğu kez uzun soluklu planlanması gereken gruplararası ve grup-devlet arası ilişkileri şekillendirme konusunu es geçmez, yapısal şiddetin kaynağının ortadan kaldırılması konusunda çok fazla bir şey söylemezler. Bu konuların barış anlaşmalarında görece daha az yer alması önemsiz olduklarından değil, daha uzun sürece yayılmaları, bütüncül yaklaşımlarla toplumun her kesimine ulaşılması ve kapsayıcı olmaları gerekliliğindedir. Bu tür çalışmalar kırılğan barış

² Kroc Institute, Peace Accords Matrix, <https://peaceaccords.nd.edu> (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2014).

süreçlerinin kalıcı olup olmayacağını işaretini verirler. Bu yüzden de en az müzakereler ve anayasal değişimler kadar önemlidirler.

Etnik savaşlar ve düşük yoğunluklu çatışmalar sosyo-psikolojik açıdan toplumlarda *güvensizlik, güçsüzlük hissi, mağduriyet* ve *korku* duygularını uyandırır ve zamanla bu duyguları kemikleştirir. Bu duygular çoğunlukla, “düşman” görünen bazı grupların toplumsal düzeyde ötekileştirilmesine yol açar. Ötekileştirme, sadece davranışsal değil (komşuluk olarak istememe, v.b.) aynı zamanda bilişsel ve duygusal boyutta da olumsuz sonuçlar yaratır. Bilişsel olarak ötekileştirilen grup, diğer tarafca çoğunlukla kötü, az gelişmiş, saldırgan olarak görülür. Bu düşünce tarzı, ötekinden nefret, korku, tikslenme gibi olumsuz duyguları ve ayrımcı davranış biçimlerini de tetikler.

İlk ortaya atıldığında uluslararası ilişkileri inceleyen İmge Teorisi (*Image Theory*) son yıllarda aynı zamanda gruplararası ilişkilerin çalışılmasında da kullanılmıştır. Alexander, Brewer ve Herrmann³, 1999'daki çalışmalarında gruplararası imgelerin grupları arasındaki, rekabet ve güç ilişkilerinin derecesi gibi yapısal faktörlere bağlı olarak tahmin edilebilir şekillerde değiştiğini göstermiştir. Hem sözü edilen çalışma hem de 1995'de Herman ve Fischerkeller'in⁴ çalışmasında 'imge' gruplararası algılanan üç boyutlu yapısal ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkar: gruplararası ortak amacın seviyesi (karşılıklı kazanç, tehdit veya istismar için bir fırsatın olup olmadığı), gruplar arası gücün nasıl görüldüğü (ötekinin güçlü, zayıf veya eşit görülmesi) ve gruplar arası kültürel farklılığın nasıl algılandığı (ötekinin üstün, eşit veya aşağı görülmesi). Örneğin, bir ülke bir başkasını kendine göre daha güçlü, saldırgan, tehlikeli ve kültürel açıdan daha üstün olarak görüyorsa, o ülke kendisine göre emperyalist bir ülkedir; kendisine hükmetmeye çalışan, sömüren fakat kültürel olarak daha aşağı görülen bir başkası barbar imgeye sahiptir. Bu iki imaj genelde asimetrik ilişkilerde güçsüz tarafın güçlü olana karşı imgeleridir. Tam tersi durumlarda yani güçlü tarafından güçsüzün nasıl görüldüğüne dair baskın iki imge ise sömürge (bağımlı) ve hilekâr imgeleridir. Her iki imge de kültürel olarak daha aşağı görülen, zayıf, yetersiz grupların imgeleridir. Hilekâr gruplar/ülkeler bunların dışında saldırgan ve radikal görülürken, sömürge imgesine sahip olanlar baskın gruplarca istismarı kolay olarak görülürler.

Benzer imgesel çıkarımları diğer asimetrik ilişkilerde de görebiliriz. Etnik çatışmalar, gruplararası ya da devlet-grup arasında asimetrik güç ilişkilerinin oluşmasına yol açar ya da çatışmalı süreç aşlında toplumda bu tür ilişkilerin varlığından kaynaklanır. İmgesel açıdan bakıldığında etnik çatışma yaşamış toplumlarda azınlık ve çoğunluğun birbirleri hakkındaki imgeleri bir süre sonra olumsuzlaşır ve farklılaşır. Bu farklılaşma etnik azınlığın hem toplumsal olarak kendini daha az güvende hissetmesinden hem de şiddet sarmalını etnik çoğunluktan daha farklı

³ Alexander, M. G., Brewer, M. B., ve Herrmann, R. K.. “Images and Affect: A Functional Analysis of Out-Group Stereotypes” *Journal of Personality and Social Psychology*, Cilt 77,1999, s. 78 –93.

⁴ Herrmann, R. K., & Fischerkeller, M. P. “Beyond the Enemy Image and Spiral Model: Cognitive-Strategic Research After Cold War” *International Organizations*, Cilt 49, 1995, s. 415 – 450.

yaşamından kaynaklanır. Uzun süreli şiddet genel olarak gruplararası ilişkilerde düşman olarak algılanan gruba karşı ayrımcı ve şiddet içeren davranışları⁵ ve o gruba karşı güvensizliği artırır; o grubun meşrutiyetini azaltır⁶. Artan şiddet ortamı ise grupların kendi içlerine dönerek kendilerini daha çok grup kimliklerine referansla tanımlamalarına⁷, karşı gruba karşı korku ve nefret gibi olumsuz duyguların gelişmesine⁸, ve milliyetçi akımların ve liderlerin popüleritesinin artmasına yol açar⁹. Özellikle toplumun bir kısmı tarafından “terörist” ilan edilen bir grubun kullandığı şiddet sonrasında o grubu temsil ettiği düşünülenlere karşı ayrımcı davranışlarda artış gözlemlenir. Mesela 11 Eylül sonrasında Amerika’da Müslüman ve Araplara karşı önyargı, düşmanlık ve nefret suçları artmıştır¹⁰. Gene benzer bir şekilde Bar-Tal ve Labin’in 2001’de yayınladığı çalışması¹¹ göstermektedir ki kanlı saldırılar sonrasında İsraililer, Filistinli ve Ürdünlülere karşı daha çok olumsuz basmakalıp yargılar geliştirmektedirler. Buna karşılık, genellikle azınlık grupları, bu tür saldırılar sonrasında kendilerine yönlendirilebilecek potansiyel şiddetten korkmakta¹² ve çoğunluğa karşı olumsuz duygu ve düşünceler geliştirmiş olsalar bile bunları kamusal alana pek fazla yansıtılmamaktadırlar. Özellikle etnik grupların bir arada yaşadığı metropollerde etnik azınlıklar, çoğunluktan gelecek ayrımcılık, dışlama ve şiddete maruz kalma olaylarından korkmaktadırlar.

Barış süreçlerinin önündeki en zorlu sosyo-psikolojik engel çatışma yaşamış kesimlerin karşılıklı ilişkilerini kazan-kaybet (*zero-sum game*) olarak görmesi, diğerinin kimliğini reddetmesi ve onu tamamen olumsuz sıfatlarla tanımlamasıdır¹³. Bu alanda şimdiye kadar yapılan çalışmalar,

⁵ Stephan, W. G., ve Stephan, C. W. “Intergroup Anxiety” *Journal of Social Issues*, Cilt 81, 1985, s.157-175.

⁶ Bar-Tal, D., and Y. Teichman. *Stereotypes and Prejudice in Conflict: Representations of Arabs in Israeli Jewish Society*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2005.

⁷ Moskaleiko, S., McCauley, C. R., ve Rozin, P. “Group Identification and Conditions of Threat: College Students’ Attachment to Country, Family, Ethnicity, Religion, and University Before and After September 11, 2001” *Political Psychology*, Cilt 27, 2006, s. 77-98.

⁸ Ibid.

⁹ Herrmann, R. K., Tetlock, P. E. ve Visser, P. S. “Mass Public Decisions to Go to War: A Cognitive-Interactionist Framework” *American Political Science Review*, Cilt 93, 1999, s.553-73; Huddy, L., Feldman, S., ve Weber, C. “The political Consequences of Perceived Threat and Felt Insecurity” *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 614, 2007, s. 131-153.

¹⁰ Coryn, C. L., Beale, J. M., ve Myers, K. M. “Response to September 11: Anxiety, Patriotism, and Prejudice in the Aftermath of Terror” *Current Research in Social Psychology*, Cilt 9, 2004, s. 165-84; Panagopoulos, C. “Arab and Muslim Americans and Islam in the Aftermath of 9/11” *Public Opinion Quarterly*, Cilt 70, 2006, s. 608-624; Sheridan, L. P. “Islamophobia pre- and post-September 11th, 2001” *Journal of Interpersonal Violence*, Cilt 21, 2006, s. 317-336.

¹¹ Bar-Tal, D. ve Labin, D. “The Effect of a Major Event on Stereotyping: Terrorist Attacks in Israel and Israeli Adolescents’ Perceptions of Palestinians, Jordanians and Arabs” *European Journal of Social Psychology*, Cilt 31, 2001, s. 1-17.

¹² Rodriguez Mosquera, P. M., Khan, T. Ve Selya, S. “Coping with the 10th Anniversary of 9/11: Muslim Americans’ Sadness, Fear, and Anger” *Cognition & Emotion*, Cilt 27, 2011, s. 932-941.

¹³ Bar-Tal, D. ve Halperin, E. “Socio-psychological Barriers to Conflict Resolution” D. Bar-Tal (der.), *Intergroup Conflicts and Their Resolution: Social Psychological Perspective*, New York: Psychology Press, 2011, s. 1-38.

özellikle gruplararası güvensizliğin en inatçı sorun olduğunu gösteriyor¹⁴. Şiddet ortamının azaldığı ve kesildiği andan itibaren müzakereler, anayasal değişiklikler ve gerillanın topluma geri dönüşü kadar bu toplumsal sorunları da dönüştürecek acil projelere ihtiyaç vardır. Bu projeler, hem geçmişin sayfalarının gönül rahatlığıyla kapanması hem de barış ortamının getirdiği yeni toplumsal düzenin sağlanması ve kalıcı kılınması için en gerekli şeylerdir.

Toplumsal Mutabakat Neden Gerekli?

Akademik dünyada özellikle 1990'larda liteartüre geçmeye başlayan *reconciliation*¹⁵ (toplumsal mutabakat), *transitional justice* (geçiş dönemi adaleti)¹⁶, *restorative justice* (onarıcı adalet) gibi kavramlar, komünist yönetimler, diktatörlükler, askeri juntalar, iç savaşlar ya da apartheid rejimleri sonrasında demokratik yönetimlere geçen toplumlarda adaletin sağlanmasına odaklanmış süreçleri çalışmak üzere ortaya konmuş ve bu alandaki çalışmalar daha çok Latin Amerika, eski komünist rejimler ve Afrika örnekleri üzerine yoğunlaşmışlardır. Her ne kadar çoğu çalışma daha çok geçmişle yüzleşme¹⁷ ve adaletin tesisi meselerini esas almışsa da kavram olarak toplumsal mutabakat çok daha büyük bir sürece işaret eder.

Toplumsal mutabakat, Louis Kriesberg tarafından “baskıcı bir ilişki yaşamış ya da birbirleriyle yıkıcı bir ilişkide bulunmuş tarafların koşulları en azından ‘minimal’de kabul edilmiş bir ilişkiye girmesi ya da böyle bir ilişki kurmayı kabul etme süreci” olarak tanımlanıyor ve dört boyutta ele alınıyor: i) gerçek; ii) adalet; iii) af dileme/affetme; ve iv) kişi ya da grup güvenliği¹⁸. Gene bu konuda uluslararası söze sahip Paul Lederach’a göre, toplumların birlikte yaşaması, güven, empati (duygudaşlık) ve demokrasi kültürünün oluşması için dört önemli faktörün bileşkesi gereklidir: a)

¹⁴ Kramer, R.M. ve Carnevale, P.J. “Trust and Intergroup Negotiation,” R. Brown ve S. Gaertner (der.) Blackwell Handbook of Social Psychology, Cilt 4, Intergroup Relations. Oxford, UK: Blackwell Publishers, 2001, s. 431-450.

¹⁵ Reconciliation kelimesi esasında Hristiyan teolojisine dayanan bir kelimedir ve Hazreti İsa’nın affediciliğine referans verir. O yüzdendir ki bazı Asya ülkeleri bu kelimeyi kullanmaya çekinirler. Her ne kadar kelimenin kökeni Hristiyan teolojisine dayansa da bu alanda çalışan kimselerin çeşitliliği geniştir ve bunların çoğu kelimenin dinsel anlamına referans vermez.

¹⁶ Geçiş dönemi adaleti çıkış noktası itibarıyla özellikle komünist yönetimler, diktatörlükler, askeri juntalar ve apartheid rejimlerden *geçiş* dönemine odaklandığından bu kelime seçilmiş, fakat bu kelime de *reconciliation* kelimesi gibi daha sonra daha geniş bir anlam kazanmıştır.

¹⁷ Türkçe literatürde “geçmişle yüzleşme” ve “geçmişle hesaplaşma” aynı süreçlere işaret eder fakat araştırmacılar bu iki terimden birini tercih etmektedirler. Bu bölümün yazarı “yüzleşme” kelimesini iki nedenle tercih etmiştir: 1) Türk Dil Kurumu, hesaplaşmayı karşılıklı kozlarını paylaşma olarak tanımlar. Oysa süreç olarak geçmişle yüzleşme, sadece kozları paylaşmayı içermez. Arşivleme, hikayeleştirme ve geçmişle bir şekilde belgelendirme de geçmişle yüzleşmedir. Yani yüzleşme içinde hesaplaşmayı barındırır veya barındırmasın ondan daha geniş kavramdır. 2) Hesaplaşma, içeri gereği bir “koz paylaşma” yani intikam almayı da ima eder. Oysa yüzleşme, bir olayı ileri sürenle, inkâr eden kimselerin yüz yüze gelerek sözlerini tekrarlaması (Türk Dil Kurumu websitesi, www.tdk.org.tr, erişim tarihi: 7 Haziran 2014) ve bu olayla “gerçekleri” tartışmasını içerdiğinden, kökeninde inkârı reddetmeyi, farkına varmayı ve en önemlisi anlamayı içerir. Dolayısıyla onarıcı bir sürece dayanır, bir alıp-verme sürecine değil.

¹⁸ Kriesberg, L. “Changing Form of Coexistence,” Abu-Nimer, M. (der.). Reconciliation, Justice and Co-Existence: Theory and Practice. Lanham, MD: Lexington Books, 2001, s. 48.

gerçeklerin açıklanması (*truth-telling*), b) tamiri/tazmini (*reparation*), c) yaraların sarılması/iyileşme (*healing*), d) onarıcı adalet (*restorative justice*)¹⁹.

Toplumsal mutabakat, toplumsal dönüşüm, barış ve uzlaşmanın çok önemli bir parçasıdır. Barış ve uzlaşma literatüründeki egemen görüş, bireylerin ve halkların geçmişle yüzleşmesinin, affetmeye ve bağışlamaya hazır ve istekli olmalarının, onları toplum içinde daha kuvvetli ve sağlam ilişkiler kurmaya hazırladığı yönündedir. Fakat bu bireysel ve toplumsal yüzleşmenin ve affetmenin önemli koşulları vardır. Mesela Assefa, farklı düzeydeki tarafların yeni ve ortak olarak kazançlı bir ilişkiye doğru adım atabilmelerinin şu koşullara bağlı olduğunu savunuyor:

- (1) Çatışmanın tarafları, karşı tarafa yaptıkları zararı dürüstçe kabul ederler [acknowledgement – kabul etme];
- (2) Karşı tarafa verilen zarardaki rolleri için pişmanlıklarını ve üzümlüklerini dile getirip özür dilerler [Özür dileme],
- (3) Çatışma ve ortaya çıkmış zarar / tahribat / kayıptan kaynaklanan kızgınlık ve öfkeye bir son verirler [Affetme],
- (4) geçmişteki acılar ve zararlar için tazminat verirler [Onarım]²⁰.

Bu koşullardan anlaşılacağı üzere toplumsal barış ve mutabakat öncelikle **samimiyet**, “öteki” olarak görünen tarafın **dinlenmesi** ve yapılan yanlışın kabul edilip tekrar edilmeyeceğine dair **garantinin** verilmesi ile sağlanır. Dahası toplumsal mutabakat yaklaşımı, şiddet yaşamış toplumların şiddet dönemini kapatırken yeni şiddete yol açacak faktörlerin ortaya çıkmasına engel olacak mekanizmalar da üretmesini gerektirir. Tüm bunlar sadece acılı geçmişin geride bırakmak için değil, aynı zamanda uzun vadeli ve birlikte yaşamayı gerekli kılan bir gelecek arayışı için de gerekli koşullardır. Geçmişle yüzleşme süreçlerinde çatışma yaşamış tarafların değişik seslerinin duyulması ve bu seslerin kendilerini tehlikede hissetmeden hikayelerini anlatabilecekleri **güven ortamının sağlanması** önemlidir.

Hiçbir toplumsal ya da bireysel travma ve şiddet deneyimi - birbiriyle karşılaştırılabilirse de aynı değildir. Çatışmalar farklı bireysel ve toplumsal deneyimlerden kaynaklandığı için, mağdurların çatışmanın olumsuz sonuçları ile baş etme yolları ve şiddetin kaynağını affetme (veya affetmeme) istekleri kişisel deneyimlerine göre değişiklik gösterebilir. Mağdur şiddetin kaynağını ister affetsin isterse etmesin, gene de adalet anlayışının yerine konması toplumsal mutabakatın önemli bir boyutudur. Adaletin tesisi dışında eğer mağdur ve şiddet üretmiş birey, toplum ya da devlet mekanizmaları bir arada yaşamaya devam edecekse, adalet dışında birbirilerini tanıyıcı, kabullenici ve güven duyacakları bir ortamın oluşturulması da şarttır.

¹⁹ Lederach, J. P. Building peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies. Washington D.C., United States Institute of Peace, 1998, s.30-31.

²⁰ Assefa, H “Reconciliation” Reyhler, L. ve Paffenholz, T. (der.), Peacebuilding: A Field Guide. Lynne Rienner, Boulder ve Londra, 2001, s. 336-342.

Geçmişle yüzleşme ve affetme, bireysel travmayı atlatmayı kolaylaştıran bir yoldur ve “affetme ve bağışlama, kızgınlıktan ve intikam alma isteğinden vazgeçmeyi, kurtulmayı içerir. Mağduriyet durumundan kaynaklanan acının üstesinden gelmede ve “mağdur” kimliğini bırakmakta yardımcı olur.”²¹ Affetme ve bağışlama kişisel bir süreçtir; zaman zaman sadece mağdurun duygularında ve tutumunda bir değişimi içerebilir. Mesela Güney Afrika örneğinde olduğu gibi failin sadece suçu işlediğini kabul ettiği ama özür dilemediği, dolayısıyla mağdurun “gerçeği” öğrendiği durumlar da affetmeye yol açabilir. Dolayısıyla affetme ve uzlaşma farklı kavramlardır. Mutabakat, doğası gereği birden fazla tarafın duygularında, tutumunda ve davranışında bir değişim gerektirir. Suçlu tarafın özür dilemesi, affetme ve dolayısıyla barış için gerekli olmasa da bu sürecin başlamasını kolaylaştırıp hızlandırdığı kesindir. Fakat, kolektif bir özür için, suçluların pişmanlık veya üzümlük hissetmesi şart olmayabilir. Toplu katliam gibi şiddetli travmalar sonrası suçluların ve mağdurların beraber yaşamaya devam ettiği durumlarda, affetme ve uzlaşma süreçlerinde ortak adım atmak gruplararası olumlu ve barışçıl ilişkiler yaratmak için hayati önemdedir²². Kısacası, toplumsal mutabakat için çeşitli düzeylerde travmaların sağlanması gerekir ve bu farklı süreçler farklı sonuçlar üretir.

Yine önemli bir başka nokta, geçmişle yüzleşme ve adaletin toplumsal mutabakat için gerekli sadece belli ihtiyaçlara karşılık verebileceği gerçeğidir. Ayrıca, her ne kadar affetme ve bağışlama barış sürecinin vazgeçilmez bir parçası olsa da, uzlaşmanın diğer bileşenlerini dikkate almayan ve çatışmanın ana sebeplerinin üstünde durmayan toplumsal dönüşümler uzun süreli bir barış için yeterli olamayabilirler. Dahası, toplumsal mutabakatı sağlamak için geçmişle yüzleşme yöntemi, toplumsal travmaları aşmanın önemli ve gerekli bir şartı olmakla birlikte toplumsal mutabakatın sağlanmasının hakikat komisyonları dışında birçok yolu vardır. Toplumlar bir yandan hakikatin belgelenmesini, tanınmasını ve “bir daha asla” demek için önlemlerini almak isterken, dünyadaki hakikat komisyonları örneklerinin bazıları göstermiştir ki geçmiş hataları belgelemek her zaman adalet duygusu ve gruplar arası ilişkilerin gelişmesini sağlamamaktadır. Örneğin Güney Afrika hakikat komisyonları işleyişinde, hakikatin belgelenmesi karşılığında failere af verilmesi mağdurlarda adalet duygusunu zedelemiştir²³. Özellikle etnik çatışmalarda, baskın ve prestijli konumunu kaybetmek istemeyecek ya da “milli onurlarının” zedeleneceğini düşünen gruplar, kendilerini temsil ettiklerini düşündükleri mekanizmaların haksızlık ve ihlallerde bulunduğunu kabul etmeye direnebilirler. Yıllarca “düşman” ve/veya “terörist” gördükleri gruplarla tekrar eşit bir ilişki kurmayı reddedebilirler. Bu durumlarda daha işe yarar teknik, ihlale uğramış insanların tecrübelerinin hikayelendirilmesidir. Bu yolla

²¹ Staub, E., Pearlman, L., Gubin, A. ve A. Hagengimana “Healing, Reconciliation, Forgiving and the Prevention of Violence after Genocide or Mass Killing: An Intervention and Its Experimental Evaluation in Rwanda”, *Journal of Social and Clinical Psychology*, Cilt 24 No 3, 2005, s. 300.

²² Staub, E. “Reconciliation after Genocide, Mass Killing, or Intractable Conflict: Understanding the Roots of Violence, Psychological Recovery, and Steps toward a General Theory.” *Political Psychology*, Cilt 27, 2006, s. 867 – 894.

²³ James L. Gibson “Truth, Justice and Reconciliation: Judging the Fairness of Amnesty in South Africa,” *American Journal of Political Science*, Cilt 46, No. 3, 2002, s. 540–556.

toplumsal hafıza oluşturulur, dışlanmış gruplar toplumda daha eşit bir konuma sahip olur ve daha sonra adaletin sağlanması için gerekli mekanizmaların oluşturulması için toplumsal destek sağlanır.

Peki sonuçta travmayı yaşayan bireyse neden bireysel rehabilitasyon süreçlerini yeterli görmüyor, bunların toplumsal boyutlarından bahsediyoruz? Ya da mesela Avrupa Birliği sürecinde olduğu gibi bundan sonra kişi ve grup haklarının korumasını garanti altına alan demokratik bir hayat istemekle yetinmiyoruz? Acılı geçmişin geride bırakılması ve bir daha yaşanmayacağına dair hissin oluşması için toplumsal düzeyde önemli olan diğer faktörler adalet ve çeşitli düzeylerde (birey-birey, birey-toplum ve birey-devlet arasında) tekrar tesis edilecek güven hissidir. Elcherorth'a²⁴ göre çatışmaların toplam sonucu, sadece bir toplumdaki bireylerin bireysel travma deneyimlerinin psikolojik sonuçlarının toplamı olarak görülemez. Bu psikolojik sonuçlara karşı, bu gruplarda ortak bir resmi adalet ihtiyacı belirir. Yani eğer bir grup, yaşadığı travmanın kendi grup kimliği ile ilgili olduğunu düşünürse, toplumsal adaletsizlikle savaştığı bir adalet sistemi, toplumsal bir anma aracı ve böyle bir deneyimin tekrar yaşanmayacağına dair resmi bir garanti talep edebilir. Benzer olarak, travmatik bir olaydan sonra toplumlar arasında, bireyler ve şiddet uygulayan failler arasında, vatandaşlar ve kurumlar arasında güven duygusunun oluşturulması mutlaklıdır. Öte yandan nasıl ki bireyin kendisine şiddet uygulayan kaynakla yüzleşmesi ve bu geçmişi geride bırakması farklı süreçlerde gelişebilirse toplumlar için de bu süreç çok yönlü ve farklı şekillerde gerçekleşebilir. Fakat esas olan bu değişik boyutlardaki sorunların değişik aktörler ve yöntemlerle dönüştürülmesidir.

Bireysel boyutta mağdurun travmaya yol açan kişisel deneyimi ve ihtiyaçları, içinde olduğu toplumsal ve siyasi ortamla da ilgilidir. Yani yaşanan acıların aşılması birebir ilişkilerin geliştirilmesi dışında bireyin, kendi aidiyetleri ile var olabileceği siyasi ve toplumsal zeminin temini gerekir. Bu yüzden, çatışma sonrası iyileşme ve/veya affetme, barış ve uzlaşma ile yakından ilgilidir. Çünkü tüm bu süreçler, çatışmada taraf olmuş birey ve toplumların birbirlerine karşı psikolojik yaklaşım, tutum ve davranışlarında bir "değişiklik" içermek zorundadır. Barış "öteki" olarak görülen grupla yeni bir ilişki kurma biçimi geliştirmektir. Dahası bu daha eşit kurulan ilişkinin kurumsal olarak koruma altına alınması ve siyasi kültürün dışlayıcı ve ayrımcı olmayan yeni bir dil üretmesi gerekir.

(TABLO 1)

Tablo 1, yukarıda detaylı anlatılan değişik seviyelerde yaşanan güvensizlik ve travmaların atlatılması için gerekli toplumsal mutabakat modellerini göstermektedir. Bu modeller daha önce de belirtildiği gibi liderler seviyesindeki müzakere, anayasanın yeniden yazılması gibi süreçleri dışlamaz, tam tersine onların getireceği yeni düzenin kalıcı kılınması için toplumsal zemini oluştururlar. Bu

²⁴ Elcherorth, G. "Individual-level and Community-level Effects of War Trauma on Social Representations Related to Humanitarian Law" European Journal of Social Psychology, Cilt 36, 2006, s. 907-930.

bilgiler ışığında, Kürt Meselesinin şu an içinde bulunduğu durumu ve gerekli toplumsal mutabakat yöntemlerini inceleyelim.

Toplumsal Mutabakat Modelleri ve Kürt Meselesi:

Kürt Meselesi ve toplumsal mutabakat yöntemlerini incelemeden önce önemli bir hatırlatma gerekir. Kökü yüzlerce yıl öncesine dayanan bu sorunun bugünkü konuşma pratiklerinde hâlâ egemen olan yanı bu meselenin PKK'nin çıkışına dayandırılması ve çok boyutlu bu meselenin sadece devlet-PKK arasında yaşanan bir "terör" ve/veya bölgesel geri kalmışlık söylemi üzerine kurulması. Bu söylemle sosyalleşen büyük bir kesim, "halklar arasında sorun yok" çıkarımı yapmakta ve sorunun önemli bir boyutunu gözden kaçırmaktadır. Aslında meselenin barışçıl dönüşümü önündeki en önemli sorunlardan biri bu inkârdır. Kürt Meselesi ne tek yasal haklar, ne tek şiddet içeren yöntemlerin varlığı, ne de ekonomik azgelişme sorunu olmadığı gibi sadece toplumsal kutuplaşma sorunu da değildir; bunların bir bütünüdür. Dolayısıyla meselelerden birini inkar etmek süreci zayıf kılar çünkü barış, çok katmanlı ve çok aktörlü birçok süreci kapsamak zorundadır.

Öte yandan, Kürt Meselesinde toplumsal mutabakat, şu ana kadar çoğunlukla geçmişle yüzleşme ve adalet kavramlarına odaklanmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere bu iki kavram, toplumsal mutabakat modellerinde başka örneklerde de üzerinde en çok durulan kavramlardır. Dahası, kavramsal olarak adalet duygusu ve barışın tesisi arasında kuvvetli bir bağ vardır. Yani Kürt Meselesinin dönüştürülmesinde de bu iki kavramın öne çıkması yadırganmamalıdır.

Türkiye özelinde bu iki kavramdan adaletin biraz daha fazla öne çıkması özellikle insan hakları alanında yıllarca emek veren sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarının sonucudur. Öte yandan geçmişle yüzleşme görece daha yeni bir kavramdır. Aslında PKK lideri Abdullah Öcalan, hakikatları araştırma komisyonları isteğini 1993'den bu yana ara ara belirtmiş olsa da²⁵, geçmişle yüzleşme Kürt siyasi hareketince Abdullah Öcalan'ın 2006'da "karşılıklı bir birimizi affedelim. Affetmek de değil karşılıklı yanlışlarımızı ortaya çıkarıp, itiraf edip, gerçekleri ortaya çıkaralım. Uzlaşma ancak bu şekilde olur"²⁶ çağrısından sonra daha çok ivme kazanmıştır. Son zamanlarda ise Öcalan, İmralı'dan yolladığı mektuplarda hakikatleri araştırma komisyonlarının, barış için kurulması gereken sekiz komisyondan biri olarak sunmuştur²⁷.

Kürt Meselesinde çoğu kez göz ardı edilen önemli bir sorun ise barış sürecinin toplumsal kutuplaşmayı da ortadan kaldıracak müdahaleleri ve barış projelerini kapsamıyor olmasıdır. Ocak

²⁵ Cafer Solgun "Barış, Hakikat, Cesaret," Taraf, 1 Kasım 2013, <http://www.taraf.com.tr/yazilar/cafer-solgun/baris-hakikat-cesaret/27784> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2014).

²⁶ "Öcalan: "Karşılıklı Hatalarımızı İtiraf Edelim", "Sol, 16 Aralık 2006, <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=6253>.

²⁷ "Öcalan'ın Mektubu Kandil'de," Al Jazeera, 18 Temmuz 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ocalanin-mektubu-kandilde-0>.

2013’de kurulan ve 63 kişiyle 7 bölgede çalışan *Akil İnsanlar Heyeti* raporları göstermektedir ki Kürt halkının barış önünde gördüğü engellerden biri de Türklerin, Kürt coğrafyasında yaşanan hak ihllâlleri ve acılardan bîhaber olmalarıdır. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Heyeti’nin saptamalarına göre, “Kürtlere yapılanların Türkler tarafından anlaşılması ve hazmedilmesi, barış sürecinin hayati parçalarından biri olarak görülmektedir”²⁸. Gene Çelik, Bilali ve Ok’un İzmir’de birbirleriyle çok fazla temasta bulunmadan yaşayan Kürtler ve Türkler ile yaptığı çalışmaya göre, bu iki kesim Kürt Meselesi’ni çok farklı tanımlamaktadırlar²⁹. Aynı çalışma, çoğu kişinin iddia ettiği Türkler ve Kürtler arasında sorun yoktur iddiasını da ne yazık ki desteklemeyecek veriler taşımaktadır. Çalışma, İzmir’deki Kürtlerin Türklerle karşı imgesel çıkarımının barbar (yani kendilerine karşı yüksek derecede tehdit içeren, daha güçlü ve kültürel olarak daha aşağıda) olduğunu, Türklerin imgesel olarak Kürtleri hilekâr (kendilerine karşı yüksek derecede tehdit kaynağı, fakat kültürel ve sahip oldukları güç açısından daha aşağı konumda) gördüğünü göstermektedir³⁰. Sorunun değişik gruplarca farklı tanımlanması, bir kesimin acılarının diğer bir kesimce bilinmemesi ve/veya bilinmek istenmemesi, gruplararası kuvvetli olumsuz imgelerin varlığı, barış sürecinin hızlansa bile toplumsal bir zemine oturmayacağı ve en ufak bir tökezlemede tekrar şiddete dönebileceğinin göstergesidir.

Bu yüzdendir ki kalıcı barış ve toplumsal mutabakat için değişik kesimlerden taraflar bir araya getirilmeli, barışçıl ve güven verici ilişkiler kurmaları yeniden sağlanmalıdır. Kürt Meselesi bağlamında Akil İnsanlar Heyeti, ilk defa yaşanan acıların toplumsal seviyede dinlenilmesi adına çok önemli bir süreci başlatmıştır. Fakat kuruluş amacı ve kendilerine verilen kısıtlı zaman içerisinde bu heyet, farklı kesimleri yapılandırılmış belli bir çalışma dahilinde bir araya getirerek birbirlerini dinlemelerini sağlayamamıştır. Oysa Doğu Anadolu heyeti,

“Farklı düşünen çevrelerin bir araya getirildiği toplantılarda karşılıklı görüşlere tahammül etme seviyesinin yükseldiği görüldü. Ve bu ortamlarda çözüm sürecini destekleyen optimum olumlu sonuçlar çıktı. Gittiğimiz her yerde toplantılara katılanlar ilk kez birçok farklı çevreyle bir araya geldiklerini ifade etti ve bunun anlamlı ve önemli olduğu vurgulandı”³¹

gözleminde bulunmuşlardır. En önemli geçmişle yüzleşme yöntemi, bu farklı düşünen kesimlerin bir araya getirilerek 30 küsur yıllık geçmişte yaşanan acıların konuşulabileceği ve dinlenebileceği bir ortamın oluşturulması olmalıdır. Bu da ancak güven artırıcı çalıştayların ve diyalog seminerlerinin yapılmasıyla olur.

Aslında toplumsal mutabakat son derece zor ve yavaş işleyen bir süreçtir. Bu süreç, çok çeşitli şekillerde olabilir. Adalet ve barışın yeniden oluşturulması Güney Afrika ve Latin Amerika örneklerinde rastlanacağı gibi hakikat komisyonları yoluyla olabileceği gibi toplumsal hafızanın sesi

²⁸ UKAM. Akil İnsanlar Heyet Raporları. İstanbul: UKAM Yayınları, 2014, s. 20.

²⁹ Ayşe Betül Çelik, Rezarta Bilali ve Ekin Ok, “Psychological Asymmetry in Minority-Majority Relations at Different Stages of Ethnic Conflict,” yayınlanmamış makale.

³⁰ Ibid.

³¹ UKAM, ibid, s. 39.

duyulmamış kesimlerine imkan verecek küçük projeler yoluyla da olabilir (mesela belli bir toplumsal olaydaki gerçeklerin gösterilmesi ve haksızlıklığa uğramışların anılması için yapılan müzeler). Bu açıdan sivil toplumun hikayeleştirme, belgelendirme ve topluma sunma çalışmaları çok önemli ve değerlidir. Türkiye’de son yıllarda gerek kitap gerekse kamusal alanların kullanımı yoluyla toplumsal bellek oluşturma ivme kazanmıştır. İnsan Hakları Vakfı, Anadolu Kültür, Göç-Der gibi birçok kurum ve Dut Ağacı Kollektifi gibi birçok insiyatif özellikle Kürt Meselesinde toplumsal bellek çalışmaları yürütmüşlerdir. Son olarak da Hafıza Merkezi’nin Türkiye’de Hafızalaştırma çabası sadece Kürt Meselesi’nde değil Türkiye’nin yakın geçmişinde yaşanmış acılı süreçlere yüzümüzü dönmemizi sağlayacak girişimlerdir³².

Aslında başarılı toplumsal mutabakat süreçleri bu değişik modelleri çeşitli seviyelerde ve farklı aktörleri bir araya getirerek işletebilen süreçlerdir. Çünkü toplumsal travmayı atlatmak bir yandan geçmişle yüzleşmek ve onu geride bırakmayı gerektirirken bir yandan da yeni ve daha güzel bir geleceği hayal etmeyi gerektirir. Bu yüzden de gene özellikle üst seviye liderlerce yapılan sembolik jestler ve özürler, toplumsal yaraların kapanması ve geleceğe ümidi artırır. Bu açıdan bir örnek olan Avustralya başbakanı Kevin Rudd’un Çalınmış Kuşaklar’dan (*Stolen Generations*)³³ özrü Avustralya’da yeni bir sayfanın açılmasında çok önemli bir adımdı. Fakat unutulmamalıdır ki bu özürler veya sembolik adımlar anayasal haklar, önleyici mekanizmlar ve bunları destekleyen kurumsal değişimler ve toplumsal yaklaşımlar olmadığı sürece hayal kırıklığı yaratmaya devam edecektir. Avustralya’da Rudd’un özrü sonrasında beyazların yerli halka (Aboriginaller ve Torres Strait Adalılar) karşı “özür diledik ya, daha fazla ne bekliyorsunuz” tavrı gelinen noktanın bir sonraki aşamaya geçişini engellemiştir. Gene Avustralya örneği göstermektedir ki, toplumsal barış bir yandan farklı kesimleri bir araya getirip çalışmayı gerektirirken bir yandan bu grupların birbirlerine karşı ırkçı, saldırgan ve ayrımcı davranışlarının önüne geçecek ve cezalandıracak bir siyasi kültürün oluşmasını da gerekli kılar. Bunun yapılmadığı durumlarda, Avustralya’da olduğu gibi, sadece bir kesime değil (yerli halk) aynı zamanda zaman içinde “ötekileştirilen” (Avustralya örneğinde son zamanlarda gelen mültecilere ve Müslümanlara karşı) tüm kesimlere karşı bir kutuplaşma oluşur.

Bu açıdan bakıldığında, Türkiye örneğinde 25-26 Mayıs 2013’de Ankara’da gerçekleşen Barış ve Demokrasi Konferansı toplumsal mutabakat adına çok önemli dersler vermektedir. Özellikle konferansın ‘Hakikat, Yüzleşme ve Adalet’ toplantısının sonuçları, Kürt Meselesinin kendine has sebepleri ve dolayısıyla kendine has yüzleşme, adalet ve grup güvenliğine ait meseleleri olmakla

³² Hafıza Merkezi, “Türkiye’de Hafızalaştırma,” <http://www.memorializeturkey.com/tr> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2014).

³³ *Stolen Generations*, Avustralya’da 1909’dan 1970’lere kadar Aborigin ve Torres Strait Adalılar’ın ailelerinden zorla alınan çocuklara referansla kullanılan bir terimdir. Kevin Rudd’un özrü için bakınız: <http://www.theaustralian.com.au/archive/politics/apology-by-prime-minister-kevin-rudd-to-the-forgotten-australians-and-child-migrants/story-e6frgczf-1225798266181>

birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihinin başka birçok etnik ve azınlık gruplarına dair de konuşulması gereken önemli bir geçmişle yüzleşme sorunu ve birbirleriyle yüzleşmesi gereken değişik kesimlerin olduğunu göstermiştir. Sonuç bildirisinin, “Yüzleşmemiz gerekenler, öteki saydıklarımızın ve kendimizin duyguları, yaşantıları, suçlarımız, travmalarımız ve acılarımızdır. Dönüp dolaşıp bir bütün olarak kendimizle, kimleri nasıl incittiğimizle ya da ne tür incinmişlikler yaşadığımızla yüzleşmeliyiz”³⁴ kısmı, bu açıdan özellikle önemlidir. Bu kadar sancılı geçmişe sahip bir ülkede demokratikleşme süreci bu tür geçmişi konuşma pratiklerinin önünü açacak şekilde şekillenmelidir. Özellikle Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Akil İnsanlar Heyetine sundukları barış istekleri kendi kültürel hakları kadar beraber yaşadıkları Alevi, Süryani ve Yezidilerin haklarının tanınmasını da içermektedir³⁵ ve bahsi geçen gruplararası ilişkilerin yeniden şekillenmesi açısından önemlidir.

Öte yandan, Kürt Meselesinin kendine has yüzleşme gereksinimleri unutulmamalıdır. Bu bağlamda, fail-mağdur (insan hakları ihlalleri yaşamış ve uygulamış olanlar arasında); grup-grup (korucu-köylü) ve devlet-toplum arası geçmişle yüzleşme, adaletin tesisi ve özür mekanizmalarının devreye sokulması gereklidir. Özellikle bireylere acılı geçmişlerini hatırlatacak ve birlikte yaşama önünde engel olarak görünen koruculuk kurumunun kaldırılıp, korucuların sosyal güvenceleri sağlanıp yeni meslek edindirilmeleri ve suça karışmış olanların yargı önüne çıkarılmaları esas alınmalıdır. Bu hem geçmişle yüzleşme pratikleri, hem adalet duygusunun tesisi, hem de beraber bir geleceğin kurulması için önemlidir.

Fakat, acıların bir daha yaşanmasına engel olabilecek en önemli konu toplumsal güvenin tesisidir. Toplumsal güven, hem devlet ve vatandaş arasında hem de yıllarca süren savaş sonucu değişik görüşler geliştirmiş halklar arasında oluşturulmak zorundadır. KONDA Haziran 2012’de Türkiye çapında yaptığımız bir çalışma göstermiştir ki toplumda ötekileşme çeşitli boyutlarda yaşanmaktadır ve bireyler “öteki” olarak tanımladıklarını birebir değil medyadan gördükleri imajlarıyla tanımaktadırlar³⁶. Güneydoğu’daki gençlerin barış adına en büyük hayalleri kendilerini ötekileştiren ve kriminalize eden Türklerin, kendi coğrafyalarını ziyaret edip onları anlamaya başlamasıdır³⁷. Yine İzmir’de yapılan bir başka çalışma, Türklerin ve Kürtlerin birbirlerine karşı olumsuz tanımlamaların çokluğuna işaret etmektedir. Mesela çalışmada açık uçlu olarak iki kesime birbirleri hakkında “Türk/Kürt denince aklınıza gelen ilk üç şey nedir?” diye sorulmuş, soruya cevap verenlerin Türklerin yüzde 40’ı “Kürt” denince aklına “cahil, eğitimsiz, kaba, kültürsüz ve geri” gibi sıfatların geldiğini belirtmiştir. Kürtler ise Türkler hakkında daha çok milliyetçiliğe referans veren olumsuz sıfatlar sıralamıştır. Tüm bunlar, Kürt Meselesinde anayasal değişimler olsa, kurumsal yeniden yapılanma sağlansa bile gruplararası tanıma ve güven artırıcı çalışmalar olmadıkça toplumsal

³⁴ “Hakikat, Adalet ve Yüzleşme Toplantısı Rapor Sonucu,” *Bianet*, 28 Mayıs 2013, <http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/864/original/Hakikat.doc?1369665180>

³⁵ UKAM, *ibid.*

³⁶ KONDA 2012. *Ocak-Mayıs Barometreleri*, İstanbul: KONDA.

³⁷ Başer, Z. Ve A. B. Çelik. “Imagining Peace in a Conflict Environment: Kurdish Youths’ Framing of the Kurdish Issue in Turkey and Their Peace Imaginations,” *Patterns of Prejudice*, Cilt 48, No.3, 2014.

barışın sağlanamayacağını göstermektedir³⁸. Öte yandan yakın zamanda yaşanan Gezi parkı olaylarının gösterdiği önemli bir gelişme medyanın yansıttığı “gerçeklerin” çarpıtılmış, halktan saklanmış ya da abartılı olabileceği gerçeği ile yüzleşmiş olmasıdır. Bu olaylara müteakip belki de ilk defa çoğu Türkün, Kürtlerin acılı tarihi hakkında ne kadar da bilgisiz ve sağır olduklarıyla yüzleşme imkânı doğmuştur. Bu yüzleşmenin toplumsal boyutta olup olmayacağını, olursa nasıl olacağını ve sonuçlarının ne olacağını yaşayarak göreceğiz.

Sonuç:

Sonuç olarak, çatışmalı dönemin acılı geçmişiyle yüzleşirken hem Kürt meselesindeki hem de daha büyük bir mesele olan “biz kimiz” ve “nasıl bir gelecek istiyoruz” sorularını cevaplarken, tüm aktörlerin sürece dahil olması azami önemdedir. Kalıcı barış, bir yandan kurumların demokratikleşmesini ve müzakerelerin sürmesini, bir yandan da algıların değiştiği, hem devletle toplumun hem de halkların arasında güven duygusunun yeniden tesis edildiği ve adaletin teslim edildiği bir toplumsal değişimi gerektirir. Çatışmalar ancak karşınızdakini anlamaya başladığınızda evrilmeye, değişmeye başlar çünkü anlama “benden” ve “senden” öte bir dil üretir, “benden” ve “senden” daha büyük bir evren yaratır. Barışın dili de bu evrenin dilidir. Bu evren bir yandan demokratik kurumların inşâasını, bir yandan yargısal adalet mekanizmalarının devreye sokulmasını, ama en önemlisi toplumsal diyalog yollarının açılmasını gerektirir. Yıkıcı ilişkiler yaşamış grupların tekrar birbirlerinin onurları ve meşruiyetlerini kabul eden yeni bir gruplararası bir bağ kurmaları ancak “öteki”leştiren dillerinden sıyrılıp, farklı hikayelerini paylaşp yeni bir gelecek hayal ettiklerinde mümkün olabilir. Tüm bunların olması için farklı toplumsal mutbakat modelleri farklı aktörlerle uzun süreli barış projeleri olarak düşünülüp planlanmalıdır.

³⁸ Ok, E. Are We Becoming More Distant?: Exploring the Nature of Social Polarization Along Ethnic Lines in the City of Izmir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2011.

Kaynakça:

- Alexander, M. G., Brewer, M. B., & Herrmann, R. K. "Images and Affect: A Functional Analysis of Out-group Stereotypes". *Journal of Personality and Social Psychology*, Cilt 77,1999, s. 78 –93.
- Assefa, H. "Reconciliation", Reychler, L. ve Paffenholz, T. (der.), *Peacebuilding: A Field Guide*. Lynne Rienner, Boulder ve Londra, 2001, s. 336-342.
- Bar-Tal, D. ve Labin, D. "The Effect of a Major Event on Stereotyping: Terrorist Attacks in Israel and Israeli Adolescents' Perceptions of Palestinians, Jordanians and Arabs" *European Journal of Social Psychology*, Cilt 31,2001, s. 1-17.
- Bar-Tal, D. ve Halperin, E. "Socio-psychological Barriers to Conflict Resolution" D. Bar-Tal (der.), *Intergroup Conflicts and Their Resolution: Social Psychological Perspective*, New York: Psychology Press, 2011, s.1-38.
- Bar-Tal, D. ve Y. Teichman. *Stereotypes and prejudice in conflict: representations of Arabs in Israeli Jewish society*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2005.
- Başer, Z. Ve A. B. Çelik. "Imagining Peace in a Conflict Environment: Kurdish Youths' Framing of the Kurdish Issue in Turkey and Their Peace Imaginations," *Patterns of Prejudice*, Cilt 48, No.3, 2014.
- *Bianet* (2013). *Hakikat, Adalet ve Yüzleşme Toplantısı Rapor Sonucu*," 28 Mayıs, <http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/864/original/Hakikat.doc?1369665180> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2014).
- Coryn, C. L., Beale, J. M. ve Myers, K. M. "Response to September 11: Anxiety, Patriotism, and Prejudice in the Aftermath of Terror" *Current Research in Social Psychology*, Cilt 9, 2004, s. 165-84.
- Elcherorth, G. "Individual-level and Community-level Effects of War Trauma on Social Representations Related to Humanitarian Law" *European Journal of Social Psychology*, Cilt 36, 2006, s. 907-930.
- Galtung, J. "Violence, Peace and Peace Research," *Journal of Peace Research*, Cilt 6, No 3, 1969, s. 167-191.
- James L. Gibson "Truth, Justice and Reconciliation: Judging the Fairness of Amnesty in South Africa," *American Journal of Political Science*,Cilt. 46, No. 3, 2002, s. 540–556.
- Hafıza Merkezi, "Türkiye'de Hafızalaştırma," <http://www.memorializeturkey.com/tr> (Erşim Tarihi: 8 Haziran 2014).
- Herrmann, R. K. ve Fischerkeller, M. P. "Beyond the Enemy Image and Spiral Model: Cognitive-strategic Research After Cold War." *International Organizations*, Cilt 49, 1995, 415 – 450.
- Herrmann, R. K., Tetlock, P. E. ve Visser, P. S. "Mass Public Decisions to Go to War: A Cognitive-Interactionist Framework " *American Political Science Review*, Cilt 93,1999, s. 553-73.
- Huddy, L., Feldman, S. ve Weber, C. "The Political Consequences of Perceived Threat and Felt Insecurity". *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 614, 2007, s. 131-153.
- Kramer, R.M. ve Carnevale, P.J. "Trust and Intergroup Negotiation," R. Brown ve S. Gaertner (der.) *Blackwell Handbook of Social Psychology*, Cilt 4. *Intergroup Relations*. Oxford, UK: Blackwell Publishers, 2001, s. 431-450.
- Kriesberg, L. "Changing Form of Coexistence," Abu-Nimer, M. (der.). *Reconciliation, Justice and Co-Existence: Theory and Practice*. Lanham, MD: Lexington Books, 2001, s. 47-64.
- Kroc Institute, *Peace Accords Matrix*, <https://peaceaccords.nd.edu> (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2014).
- KONDA 2012. *Ocak-Mayıs Barometreleri*, İstanbul: KONDA.
- Lederach, J. P. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington D.C., United States Institute of Peace, 1998, s.30-31

- Moskalkenko, S., McCauley, C . R. Ve Rozin, P. “Group Identification and Conditions of Threat: College Students’ Attachment to Country, Family, Ethnicity, Religion, and University Before and After September 11, 2001” *Political Psychology*, Cilt 27, 2006, s. 77-98.
- Ok, E. Are We Becoming More Distant?: Exploring the Nature of Social Polarization Along Ethnic Lines in the City of Izmir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2011.
- Panagopoulos, C. “Arab and Muslim Americans and Islam in the aftermath of 9/11” *Public Opinion Quarterly*, Cilt 70, 2006, s. 608-624.
- Rodriguez Mosquera, P. M., Khan, T. ve Selya, S. “Coping with the 10th anniversary of 9/11: Muslim Americans' Sadness, Fear, and Anger” *Cognition & Emotion*, Cilt 27, 2013, s. 932-941.
- Sheridan, L. P. “Islamophobia pre- and post-September 11th, 2001” *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 2006, s.317-336.
- Solgun, C. “Barış, Hakikat, Cesaret,” *Taraf*, 1 Kasım 2013, <http://www.taraf.com.tr/yazilar/cafer-solgun/baris-hakikat-cesaret/27784> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2014).
- Staub, E. “Reconciliation After Genocide, Mass Killing, or Intractable Conflict: Understanding the Roots of Violence, Psychological Recovery, and Steps Toward a General Theory” *Political Psychology*, Cilt 27, 2006, s. 867 – 894.
- Staub, E., Pearlman, L., Gubin, A. ve A. Hagengimana “Healing, Reconciliation, Forgiving and the Prevention of Violence After Genocide or Mass Killing: An Intervention and its Experimental Evaluation in Rwanda” *Journal of Social and Clinical Psychology*, Cilt 24, No 3, 2005, s. 297-334.
- Stephan, W. G., ve Stephan, C. W. “Intergroup Anxiety.” *Journal of Social Issues*, Cilt 81, 1985, s.157-175.
- Türk Dil Kurumu websitesi, www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 7 Haziran 2014.
- UKAM. Akil İnsanlar Heyet Raporları. İstanbul: UKAM Yayınları, 2014.

Tablo 1- Toplumsal Mutabakat Yöntemleri

Seviye	Yüzleşme ve Mutabakat Sürecinde olması gereken kesimler	Yüzleşme ve Mutabakat Süreci kimler arasında olmalı?	Mutabakat Modeli
BIREYSEL	Fail ve Mağdur	Fail ve mağdur	- Fail ve mağdur arasında diyalog ve iyileştirme süreçleri - Cezalandırıcı Adalet
TOPLUMSAL	Kendisine karşı yanlış yapılmış halk ve ötekileştiren ya da suç işlemiş kesimler	Korucu ve köylüler Çatışmada taraf olmuş toplumlar	- Hakikat ve Adalet Komisyonları - Toplumlar arası güven artırıcı çalıştaylar - Hikayeleme/arşivleme
DEVLET-BİREY Ve DEVLET-HALK	Hükümet/Ordu/ Polis/ Jandarma ve Bireyler Devlet bürokratik birimleri ve Bireyler	Toplum ve devlet	- Hakikat ve Adalet Komisyonları - Resmi Özür - Sembolik Özür (müzeler, anıtlar, v.b.) - Demokratik Yapılanma - Ayrımcılığı Önleme Komisyonları